

Florian Zapletal:

HRAD TEPLICE NAD BEČVOU

Nákladem Vydavatelského družstva
»Přehledu« v Hranicích

Tiskem Lidové knihtiskárny
v Mor. Ostravě

Tento hrad uvedl do literatury moravský topograf Frant. Jos. Schwoy r. 1794 ve třetím svazku své trojdílné »Topographie vom Markgrafthum Mähren« (III. 191 — 192).

Stalo se tak pod abecedním heslem »Teplitz«. Podle Schwoye je to bývalý, dávno zaniklý hrad (Bergschloß), čtvrt míle od Hranic, na pravém břehu Bečvy, z něhož je ještě vidět trosky na vysokém vrchu. Schwoy se také zmiňuje (III. 202) o lázních a o Propasti. Nedaleko od města Hranic, na druhém břehu Bečvy, jsou odedávna známé lázně, zvané Teplice, ein Gesundbad, Teplice genannt. Blízko nich vyvěrá několik pramenů kyselky, ein paar Sauerbrunnen. Naproti lázním na kopci je ve skále malé jezero o hloubce téměř nezjistitelné. Obyvatelstvo zve skálu Propast.

Teplice i Propast je uvedena v německé Schwoyově topografii pouze česky, zato hrad je zván německy Teplitz.

Schwoy však neuvádí, proč zve tento hrad na pravém břehu Bečvy Teplící. Změňuje ho bezdůvodně s hradem Svrčovem, který je doložen v souvěkých písemných pramenech, zvláště v Zemských deskách olomouckých, zachovaly se z něho hmotné zbytky na skále nad Bečvou, ale Schwoy ho vůbec nezná. Hrad Teplice není znám ani ze soudobých pramenů, ani ze svých hmotných zbytků.

MUDr. Karel Nesrsta, krajský lékař přešovského kraje, napsal monografii »Das Bad Teplitz und dessen Mineralquellen bey Weiskirchen in Mähren«, vytištěnou r. 1820 v Olomouci u Aloise Skarnitzla. Nesrsta lokalizuje správně hrad Svrčov sever-

ně od Propasti (str. 61—62). Nazývá ho správně Bergschlosz Swrczow, popisuje jeho trosky.

Na jiném místě své monografie (str. 22) se zmiňuje Nesrsta, že podle staré pověsti stál prý na kopci nad lázněmi na levém břehu Bečvy rytířský hrad, eine Ritterburg, ze kterého se však nezachovalo nic, keine Spur.

Nesrsta vyslovuje se tedy o tomto hradě pouze opatrně a podmíněně a jeho jméno vůbec neuvádí.

Zato P. Libor Scholz ví ve své knížce »Památky města Hranic«, vytištěné roku 1864 jeho nákladem u A. Škarniclové v Hranicích, že hrad Teplice ležel něco výše Svrčova v téměř údolí na levém břehu Bečvy na hoře, pod níž hojně prameny hojitelné vody vyvěrají, a nyní lázně stojí, že hrad ten náležel pánům Svrčovským, že byl od nich buď vystavěn nebo zbrojnou rukou dobyt, že podle ústního podání starých lidí držitelé těchto dvou hradů svrčovského a teplického z oken sobě ze zlatých koflíků na zdraví připíjeli a bratrskou společnost v loupežnictví drželi, že nyní tam není ani zřícenin tohoto hradu, což však podle Scholze není důkazem jeho nejsoucnosti (str. 121—122).

Na konci své knížky (str. 147) dozrává Scholz poctivě, že se v ní namnoze řídil podle zápisků hranického spisovatele Josefa Galaše. V nich našel, jak se zdá, Scholz také domněnku o hradě Teplici na levém břehu Bečvy na kopci nad lázněmi.

Galaš skutečně zakreslil tento hrad do své mapy hranického okolí.

V červnovém čísle »Záhorské kroniky« r. 1934 jsem ukázal, že hrad Teplice není

vůbec doložen v písemných pramenech, a že také hmotné památky z něho se nezachovaly na uvedeném místě.

Spisovatel Čeněk Kramoliš hledá tento hrad na levém břehu Bečvy na kopci u cesty do Ústí, kde prý jsou dosud patrné zbytky starého hradu u Teplic, trojnásobné valy a příkopy, obklopující hrad (Almanach krajinské výstavy Pobečví v Hranicích r. 1927, str. 64).

Tož zatím je to pouze hrad u Teplic. Ale v »Lázeňském zpravodaji« ze dne 20. dubna 1935 je to už hrad Teplice, jež dostal jméno od teplých pramenů.

Libor Scholz uvádí ve svých »Památkách Hranic« na uvedeném místě Hrádek (str. 122), který zakreslil Galaš rovněž do své mapy hranického okolí jako středověký hrad.

V. Bartovský zařadil ve svém »Hranickém okrese Vlastivědy moravské« r. 1909 pro tuto lesní trať název Hradištěk (str. 293).

Na jiném místě své knihy označuje Bartovský opevněný a nyní zalesněný kopec na levém břehu Bečvy za mostem nad silnicí do Ústí za staroslovanské hradisko anebo hradiště, zvané u lidu »Hrádek« (str. 27—28).

Neodolal však ani Bartovský a při Zbrašově uvedl, že ve 13. stol. stával prý mohutný rytířský hrad Teplice na příkrém svahu nad nynějšími lázněmi a náležel pánům svrčovským. Poněvadž ve hradě nebylo místa pro veškeru čeleď, nucena byla podle Bartovského část lidu služebného bydlet v podhradí, a z podhradí toho během doby vznikla prý samostatná obec Zbrašov (str. 299).

Ale všechno to je holý výmysl. O Zbrašově dovídáme se v soudobých pramenech po prvé 8. května r. 1329. Velina, řečený z Opatovic, vyznal tenkrát, že jeho zemřelý otec Štěpán z Opatovic daroval klášteru Hradišti u Olomouce půl vsi Zbrašova s celým jejím příslušenstvím pro spásu svého vlastního bratra a Velinova strýce, a že Velina tento dar svého zvěčnělého otce klášteru potvrzuje. K tomuto listu přivěsili své pečeti Adam z Konice, Kadolt z Vrbětic, Vlček ze Zdounek, Zbyněk a Bohuslav z Bolelouce, Hašek, provincialis olomucensis, to jest přisedlí krajského trestního soudu neboli popravy v Olomouci a Mikuláš z Pavlovic. List je datován v Olomouci dne 8. května r. 1329.

Druhou polovinu Zbrašova držel r. 1396 k Helštýnu Lacek z Kravař, rovněž ves Černotín patřila 10. září r. 1396 k Helštýnu.

Tetzelius uvádí ve svých dějinách premonstrátského kláštera Hradiště, že Velina z Opatovic daroval klášteru ves Zbrašov se všemi poli, s lesy a s rybolovem. Příslušenství Zbrašova sahalo tedy až k řece Bečvě.

Tož Velina držel Zbrašov a přece se nepsal ani ze Zbrašova ani z hradu Teplice, který měl státi v katastru vsi Zbrašova. O tomto hradě, jako sídlišti Veliny z Opatovic, není v darovací listině z r. 1329 ani zmínky. Velina psal se podle nedalekých Opatovic.

Vlček ze Zdounek, uvedený na listině jako svědek, který k ní přivěsil svou pečeti, byl biskupským manem, to jest nájemcem biskupských statků na Kelečsku. Za věrné služby dostal r. 1328 lénem ve vsi Němeti-

cích deset lánů, ve vsi Zámorských šest lánů a ve vsi Skaličce sedm lánů bez jedné čtvrti. Mimo to dostal ve vsi Řikovicích u Přerova deset lánů, zahradu a krému.

Mezi many olomouckého biskupství uvádí se Vlček ze Zdounek r. 1330. Adam z Konice, Vlček ze Zdounek a Kadolt z Vrbětic přivěsili své pečeti r. 1335 k darovací listině kláštera Hradiště.

Vlček ze Zdounek byl otcem Svrče ze Šaumburku nad Podhradní Lhotou jižně od Kelče, kterého uvádějí biskupské manské knihy od r. 1353. Byl purkrabím na biskupském hradě Šaumburku.

Opatovice, podle kterých se psal pan Štěpán (dominus) a jeho syn Velina, byly statkem, zapsaným v Zemských deskách olomouckých. Ves Opatovice se svobodným dvorem, cum curia allodiali, a s lipenským mýtem, tam vybíraným, theloneum Lipnice, quod in eadem villa accipitur, uvádí se v těchto deskách r. 1448 (X. 810). Opatovice patřily tenkrát k helštýnskému panství.

Také v díle Vlad. V. Bartovského »Hranice a lázně Teplice« z r. 1924 je uvedeno, že severozápadně od vsi Ústí je Hrádek, staroslovanské hradisko, rozsáhlé hradiště na zalesněném nyní návrší na levém břehu Bečvy, obehnané příkopem a valem. A vykládá se tam správně, že takové staroslovanské hradisko byla rozsáhlá plocha cenné strategické hodnoty obyčejně na návrší, strmém kopci, obehnaná příkopem a hliněným náspem s dřevěným srubem, že na takové hradisko uchylovalo se okolní obyvatelstvo za nepřátelských vpádů, a že tato hradiska vznikala v druhé polovině prvního tisíciletí po Kristu (str. 63—64).

Jen tento výklad odpovídá pravdě a historické skutečnosti. Toto staroslovanské hradisko bylo ovšem bezejmenné. Rozhodně neslulo hrad Teplice. Středověké hrady a tvrze na Moravě nebyly kdysi budovány s takovou lehkomyšlností, s jakou se dnes namnoze o nich píše. — Středověký hrad a tvrz nebyl pouze opevněným sídlem vrchnosti, nýbrž také ústředím příslušného panství. Z obou těchto okolností třeba vycházet při dějinách středověkých hradů a tvrzí moravských. Bez tohoto příčinného prostředí stavíme dějiny těchto staveb na písku.

Teplá léčivá voda neboli teplice vyvěrala od pradávna v katastru vsi Zbrašova, staroslovanské hradisko nad silnicí k Ústí na levém břehu Bečvy leželo v katastru vsi Ústí. Kdyby odpovídalo skutečnosti tvrzení, že toto hradisko slulo hrad Teplice, a že takové jméno dostal hrad od teplých pramenů, bylo by třeba dokázat, že obě uvedená místa byla majetkovou državou stejného rodu. Ale takový důkaz nepodaří se nikdy.

V katastru zbrašovské poloviny, kterou darovali pánové z Opatovic v první polovině XIV. století premonstrátskému klášteru Hradišti u Olomouce, majiteli nedalekých Hranic, nestál vůbec r. 1329 hrad Teplice, zato vyvěrala v údolí podél Bečvy a v jejím řečišti teplá léčivá voda, neboli teplice, a na pravém břehu řeky zvedal se příkře nad ní skalnatý vrch, jako stvořený pro pozdější stavbu rytířského hradu Svrčova, zachovaného dosud v troskách.

Ústí, v jehož katastru leží staroslovanské hradisko, ale neležel nikdy hrad Teplice, bylo do r. 1447 majetkově rozděleno.

Část vsi byla manstvím olomouckého biskupa a kostela, druhá část byla statkem, zapsaným v Zemských deskách olomouckých.

Z biskupských manských knih známe několik biskupských manů, kteří drželi zboží v Ústí.

Oldřich Hovora, který držel Čechy a Prusy u Přerova, pohnal r. 1380 u biskupského manského soudu Oldřicha Krleše v Ústí a jeho ženu Jitku. Hrabiše z Podolí u Přerova měl r. 1389 ve vsi Ústí půl vsi a dvůr o jednom popluží. Roku 1392 byl tento Hrabiše z Ústí půhončím biskupského manského soudu neboli soudním doručitelem žaloby. Část vsi Ústí s mlýnem držel r. 1395 lénem Jošt z Volfšbergu, a to po smrti svého otce Markvarta. Roku 1403 dostal Václav z Choryně lénem v Ústí tři lány, mlýn a les.

V Ústí se v té době připomíná dvůr a mlýn v manské části vsi.

V části Ústí, zapsané v Zemských deskách olomouckých, připomíná se r. 1368 Ondřej z Ústí a jeho žena Vichna. Druhou ženou Ondřeje z Ústí byla Anna, která se uvádí r. 1382. Ondřej měl v Ústí dvůr, curiam. Roku 1398 byl Ondřej z Ústí už mrtev, neboť Anna se uvádí jako vdova po něm. Zůstal po něm syn Jan. Ženou tohoto Jana z Ústí byla Klára. Roku 1412 vepsal Jan své ženě Kláře do zemských desk věno na svobodném dvoře Ústí, super curia alodiali, na polovině této vsi, na lesích, lukách a všem příslušenství. Klára pocházela z Lulče u Vyškova. Její otec zval se Smil z Lulče. Byl tchánem Jana z Ústí.

Tož i v této části Ústí byl dvůr.

Podle zápisu v Zemských deskách olomouckých z r. 1447 prodal Jiří z Kravař a ze Strážnice Vokovi ze Sovince hrad Helštýn a celé helštýnské panství. Podle tohoto zápisu patřila ves Ústí už k tomuto panství. Ale proti této intabulaci vznesl odpor Petr z Račic, děkan, a kapitula olomouckého kostela, protože do Zemských desk bylo zapsáno také biskupské manství v Ústí, in Usti feodum ecclesie olomucensis.

Olomoucký biskup Pavel pohnal dokonce r. 1447 u zemského soudu v Olomouci Jiříka z Kravař a ze Strážnice o 150 hřiven grošů, že jeho a kostela olomouckého manství, kteréž jest ve vsi Ústí, v zemské desce vložil, nemáje toho učiniti. U půhonu je však poznámka »Poklid«, což znamená, že strany se smířily před projednáním sporu (Půhony III. 676.)

To znamená, že Jiří z Kravař a ze Strážnice držel už před rokem 1447 k Helštýnu celou ves Ústí, manskou i svobodnou. K tomuto panství ves potom skutečně náležela.

Bylo by pošetilostí, domnívat se, že majitelé hradu Helštýna a celého panství vystavěli na levém břehu Bečvy severozápadně od Ústí hrad, který by se zval hrad Teplice, a to podle teplých léčivých pramenů, vyvěrajících tentokrát v katastru zcela jiné vrchnosti.

Je pravda, že podle zápisu z r. 1447 v Zemských deskách olomouckých náležely tehdy k helštýnskému panství také Paršovice, Černotín, Valšovice, půl Zbrašova (medium Zbrassawa), Ústí, dvůr před Hranicemi o jednom popluží a dvě zahrady a ves Hluzov, ale teplice vyvěrala ve zbra-

šovské polovině, kterou kdysi darovali pánové z Opatovic premonstrátskému klášteru Hradišti u Olomouce.

Také se nedovídáme ze souvěkých pramenů, že by byli vystavěli ve vsi Ústí před husitskými válkami hrad nebo tvrz tehdejší manšty a deskoví držitelé této vsi. Taková stavba se vůbec neuvádí v katastru vsi Ústí v předhusitské době, nýbrž pouze dvory, v nichž sídlili biskupští manové a držitelé deskové části vsi.

A tak pro opevněné návrší u Ústí na levém břehu Bečvy zbývá jediný možný a správný výklad, že jde o staroslovanské hradisko, které chránila na třech stranách příroda, na východní pak straně od Ústí val a příkop. Je to památka slovanské hradištní kultury z raného středověku.

Němci zvou takové hradisko Wallburg, Fliehbürg. Jednalo se o místo od přírody pevné a potom uměle opevněné. Proto volena návrší, která byla obehnaná příkopy, valy, palisádami, ploty, záseky. Val a příkop obepínaly někdy celý vrch, jindy pouze na straně útočné, to jest tam, kde bylo opevnění nejprístupnější. Bylo to útočiště pro okolní obyvatelstvo v době nebezpečí s majetkem mrtvým i živým (s domácími zvířectvem). Nebyla to tedy trvalá osada, nýbrž pouze dočasná refugium. Na takových opevněných návrších bývalo také středisko kultu. Z některých takových opevnění vyvinuly se ve středověku kamenné hrady a tvrze. Takový případ však nenastal na ústeckém hradisku. Pozoruhodná je však blízká trať, zvaná cerekvisko. Cerkov bylo staroslovanské pojmenování kostela. Cerekvisko je vzpomínka na Cerkov, která tam kdysi stávala. Je to

však také dosud živá reminiscence na cyrilometodějskou dobu, kdy místo pohanského kultu bylo nahrazeno křesťanskou svatyní neboli církví se slovanskou bohoslužbou. Ústecké hradisko je tedy významnou historickou památkou v Pobečví, i když lze bezpečně prokázat, že tam nestál nikdy středověký hrad nebo tvrz, že tam zvláště nebyl vystaven domnělý hrad Teplice, nezjistitelný v souvěkých písemných pramenech a v jeho vlastních hmotných troskách.

Okolní obyvatelstvo, které vystavělo na návrší u Ústí nad Bečvou (tekla kdysi bezprostředně pod ním a chránila je od severu) pro svou dočasnou ochranu ve zlých dobách bezejmenné opevněné hradisko, znalo jistě prameny teplické kyselky a její léčivost. A jestli archeologové zjistili v tomto úseku Pobečví, na př. v Opatovicích, v Kelči, v Miloticích a v Hustopečích nad Bečvou, stopy člověka už v mladší době kamenné (neolithické), můžeme si docela dobře představit, že teplické prameny znali již lidé této neolithické doby, jestli ovšem prameny tenkrát už vyvěraly volně ze země po obou březích Bečvy. Pili z těchto pramenů a koupali se v nich pod širým nebem. Pro větší pohodlí vyhloubili okolo nich nádrže ke koupelím ve volné přírodě. Tak si počíná dosud venkovské obyvatelstvo na Slovensku a na Podkarpatské Rusi.

Ale dějiny teplických lázní melze počítat touto mladší kamennou, neolithickou dobou, tři až šest tisíc let před Kristem, nýbrž teprve chvíli, kdy Teplice staly se lázeňským místem, kdy byl poznán nejen léčivý, nýbrž také národohospodářský vý-

znam těchto pramenů, zkrátka, kdy prameny se staly činitelem léčivým i hospodářským.

Jestli víme, že pan Štěpán z Opatovic daroval premonstrátskému klášteru Hradišti u Olomouce půl vsi Zbrašova se vším příslušenstvím této vsi, že v tomto příslušenství byl také rybolov v řece Bečvě, že katastr této darované zbrašovské poloviny sáhal tudíž až k Bečvě a za ni, a že Velina řečený z Opatovic tento dar svého zemřelého otce listem ze dne 8. května r. 1329 klášteru potvrdil, můžeme z tohoto listu usuzovat, že tenkrát ještě teplické lázně nestály, poněvadž v opačném případě byla by se stala o nich zmínka v darovací listině jako o věci závažné v té době.

Zásluha o zbudování lázní patří majitelům hradu Svrčova, v jehož podhradí prameny vyvěraly tenkrát a vyvěrají dosud. Stalo se tak ve druhé polovině XV. věku.

Místní název Teplice byl původně ženského rodu a jednotného čísla. Značil přírodní léčivou teplou vodu, vyvěrající volně ze země. Nezáleželo při tom na počtu pramenů, kterými prýštila nespoutaně ze země v určitém teritoriálním úseku. Název přenesen také na léčebnu lázeňskou a na přilehlé území.

V září r. 1929 a v březnu r. 1930 ukázal jsem v »Záhorské kronice« na četných dokladech, že česká řeč spisovná užívala zpravidla ve střední době (15. až 18. století) názvu Teplice v jednotném čísle, a že název Teplice v množném čísle je novotvar, který se ujal převahou teprve v 19. století, nezatačil však dosud v lidové mluvě Teplici v jednotném čísle, což možno ná- zorně prokázat na hranické Teplici.

Tomáše Jordána z Klausenburku, doktora a lékaře v markrabství Moravském, »Kniha o vodách hojitedlných neb Teplicech moravských«, slavným čtyřem stavům markrabství Moravského připsaná a vytištěná v Olomouci u Fridricha Milich-talera nákladem autora r. 1581 v českém překladu od Ondřeje Zborského, písaře ve Slavkově, užívá výslovně při vodě hranické názvu Teplice v jednotném čísle, na př.. Muž jeden z pomuknutí mého do té Teplice se vypravil (str. 206).

Latinský originál Jordánovy knihy, vytištěný r. 1586 ve Frankfurtě pod názvem »De aquis medicatis Moraviae commentariolus«, praví pouze: Vir in eas aquas a nobis delegatus (str. 25). Tož nešlo už tehdy jenom o jeden pramen kyselky.

Tas Potštatský z Prusinovic léčil se r. 1587 v Teplici hranické podle svého vlastního dopisu z těchto lázní olomouckému biskupovi.

Purkrechtní kniha města Hranic z let 1560—1650 užívá Teplice v jednotném čísle: Lázeň v Teplici, Teplice, kotel v Teplici atd.

Ve starých písemných památkách, nalezenech r. 1929 v báni Kostelíčka a kaple sv. Antonína u Hranic, čteme r. 1824: Dva havíři z jara kopali za Teplicí na zbrašovském pastvisku. Alej topolová do Teplice byla vysázena. V jiném dokladu z r. 1883 se praví: Roku 1854 dne 19. srpna byla taková povodeň, že strhla oba mosty, v Teplici i zdejší, stálat voda v Teplici na cestě 7 střevců vysoko.

Ještě letos viděl jsem na staré obytné budově nájemce lázní na levém břehu Beč-

vy starou litinovou orientační tabulku s nápisem: U Teplice.

A staří rodilí Hraníčáci, vyrostli ve svém rodišti, říkají dosud: Do Teplice. Do Teplice mne vozil loni často z Hranic starý šofér, který se opravil teprve, když jsem se ho výslovně ptal: Vy nejezdíte do Teplic?

Takový je tedy místní usus v Hranicích dosud. Nerozhodné jsou při tom názory hranických obyvatel, kteří se v městě ani nenarodili ani nevyrostli, nýbrž do Hranic přišli odjinud.

Poslyšme, co praví o věci »Naše řeč«, list pro vzdělání a třibení jazyka českého, vydávaný v Praze třetí třídou České akademie a umění ve svém letošním ročníku (str. 30):

Místní jména na — ice jsou v podstatě dvojího původu. Vznikla jednak tak, že se jméno obyvatel přeneslo na osadu, na př. Opatovici — Opatovice (základ opat), Vizovici — Vizovice (základ Viz), jednak podle rázu místa, na př. Hranice, Teplice. Tento rozdíl se obrázil posud v různém skloňování. Jména prvního způsobu náleží ke vzoru meč, kdežto jména způsobu druhého ke vzoru duše. U jmen druhého typu třeba rozlišovati jména čísla jednotného, na př. Skalice, od jmen pomnožných, jako na př. Hranice. Jméno Teplice bývalo dříve čísla jednotného, ale dnes se rovněž skloňuje v čísle množném. K tomu abychom mohli tato dvojí jména rozlišovat, není třeba odborného vzdělání mluvnického. I když máme možnost znáti místní usus ve skloňování místních

jmen, přece zpravidla snadno dovedeme odlišiti jména typu Skalice, Hranice od jmen obyvatelských, neboť sama svou podobou už projevují svůj původ.

Tož i podle tohoto výkladu bývala Teplice po několik set let ve spisovné české řeči jednotného čísla. Teprve v nové době skloňuje se v čísle množném. Ale při tom zdůrazněn místní usus ve skloňování místních jmen na — ice a skutečnost, že název Teplice pochází od rázu místa.

Proto působí trapně these, která prohlašuje, že název Teplice v jednotném čísle je nejen proti duchu české řeči, ale i proti rozumu vůbec, a že je psán pouze na základě nepochopení hranického nářečí.

Máme tedy pěstovat lidovou tradici o bývalých starých hradech a tvrzích, máme si zvykat na uměle stvořené pověsti o hradech, které v historické době nikdy nebyly vystavěny (hrad Teplice), ale máme potírat starobylý místní název, který byl po několik set let pravidlem v české spisovné řeči a dosud se zachoval v živé lidové mluvě. Není hříchem tento staletý, dosud živý místní název, ale hříchem je snaha, vyhubit tento název jako domněle nečeský a nerozumný.

Jestli pravidla dnešního českého pravopisu uvádějí místní jméno Teplice v množném čísle, to ještě nikterak neznámá, že starobylý název Teplice, užívaný v jednotném čísle po několik set let v řeči spisovné i v živé lidové mluvě, se přiči duchu české řeči a lidskému rozumu.
